

УДК 65.011.8:354.31

РОЛЬ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ЯК ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ В ЗАХИСТІ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВИ¹

Олег РЄЗНІК,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного,
господарського права та фінансово-економічної безпеки
Сумського державного університету

SUMMARY

On basis of various theoretical approaches essence of concepts “financial security” and “financial system” are revealed. It is concluded that financial security of state is an integral element of economic security. It is determined that effective functioning of financial security of state is implemented through an appropriate mechanism, which includes both objects and subjects. For that matter, law enforcement agencies are referred to such subjects. Among law enforcement agencies Security Service of Ukraine is singled out and its role is revealed in protection of financial system.

Key words: financial security of state, financial system, Security Service of Ukraine, counter-intelligence activity, operational search activity.

АНОТАЦІЯ

У статті на основі різних теоретичних підходів розкрито сутність понять «фінансова безпека держави» та «фінансова система держави». Зроблено висновок про те, що фінансова безпека держави є невід'ємним складовим елементом економічної безпеки держави. Визначено, що ефективне функціонування системи фінансової безпеки держави здійснюється через відповідний механізм, який у свою чергу включає як об'єкти, так і суб'єкти, у зв'язку з чим до таких суб'єктів віднесено правоохоронні органи. Серед правоохоронних органів виокремлено Службу безпеки України та розкрито її роль у захисті фінансової системи держави.

Ключові слова: фінансова безпека держави, фінансова система, Служба безпеки України, контррозвідальна діяльність, оперативно-розшукова діяльність.

Постановка проблеми. Стабільна фінансова система є основою та запорукою благополуччя держави, відповідно боротьба і протидія правопорушенням, які становлять загрозу фінансовій безпеці держави, є важливим напрямом діяльності правоохоронних органів України. Враховуючи вказане, дослідження ролі Служби безпеки України (далі – СБУ) в захисті фінансової системи держави є доцільним та необхідним як для розуміння того, що ж здійснює вказаний орган у сфері захисту фінансової системи держави, так і для виявлення існуючих прогалин та суперечностей у нормативно-правових актах, що закріплюють його права та обов'язки та пропонують шляхи їх усунення.

Актуальність теми. Окремі аспекти діяльності СБУ є об'єктом ряду наукових досліджень таких науковців, як: О.І. Артюх, М.В. Грек, О.В. Грідін, М.М. Карпенко, О.Г. Нападистий, О.М. Полковніченко, С.П. Пономарьов, А.В. Савченко, М.В. Панченко, В.Х. Ярмак та інші. Однак діяльність СБУ саме у сфері захисту фінансової системи держави потребує окремої уваги.

Метою статті є дослідження ролі СБУ у сфері захисту фінансової системи держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення ролі Служби безпеки України як правоохоронного органу в захисті фінансової системи держави доцільно розпочати зі з'ясування змісту понять «фінансова безпека держави» та «фінансова система».

В юридичній літературі поняття «фінансова безпека держави» як економічна та правова категорія визначається по-різному. Зокрема, О.В. Белов під фінансовою безпекою держави розуміє стан бюджетної, грошово-кредитної, банківської, валютної систем та фінансових ринків, який

характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних загроз, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання [1, с. 64]. О.Ш. Петросян вважає, що сутність фінансової безпеки держави полягає у створенні умов стабільного, надійного функціонування фінансової системи держави, регіону, що запобігають виникненню фінансової кризи, дефолту, деструкції фінансових потоків, збоїв у забезпеченні основних учасників економічної діяльності фінансовими ресурсами, порушенні стабільності грошового обігу, рівня ефективності державного управління, різних гілок влади та інститутів [2, с. 32–34]. Є.Н. Кондрат, розглядаючи поняття фінансової безпеки держави, звертає увагу на фінанси як найбільш важливий елемент економічної системи держави та визначає його як стан їх захищеності, який являє собою результат діяльності органів законодавчої, виконавчої і судової влади із захисту, в тому числі засобами правового регулювання, національних інтересів держави в бюджетній, податковій, фінансово-кредитній, грошово-валютній та інвестиційних сферах від внутрішніх і зовнішніх загроз [3, с. 32–34].

Аналіз наведених підходів дозволяє зробити висновок, що фінансова безпека пов'язується з економічною безпекою держави і розглядається як її невід'ємна складова.

При цьому ефективне функціонування системи фінансової безпеки будь-якої держави здійснюється через відповідний механізм, сутність якого полягає у захисті національних фінансових інтересів, національних цінностей, недопущенні втрати фінансової незалежності та ефективному функціонуванні фінансової системи держави в цілому. Базовими елементами такого механізму є об'єкти – фінансові інтереси і фінансова система держави та суб'єкти, серед яких важлива роль належить правоохоронним органам, перелік яких визначено в ст. 2 Закону України

¹ Робота виконана в рамках проекту № 0116U006814 (супровідний лист № 01/15-06/3278 від 19.08.2016 р.).

«Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 року. До вказаного переліку законодавцем віднесено і правоохоронний орган спеціального призначення – СБУ [4].

На СБУ як правоохоронний орган спеціального призначення національним законодавством покладено завдання здійснювати захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань із боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці [5].

Серед завдань СБУ на особливу увагу заслуговує захист економічного потенціалу України, який включає в себе захист фінансової системи держави, так як сама по собі фінансова система не може існувати, а є основою економічного розвитку України в цілому. А тому ми можемо з упевненістю стверджувати, що СБУ є суб'єктом захисту фінансової системи держави.

Вказане підтверджується і переліком прав та обов'язків СБУ, наданих їй національним законодавством. Зокрема, для здійснення ефективного захисту фінансової системи держави СБУ зобов'язана:

1) здійснювати інформаційно-аналітичну роботу в інтересах ефективного проведення органами державної влади та управління України внутрішньої і зовнішньої діяльності, вирішення проблем оборони, соціально-економічного будівництва, науково-технічного прогресу, екології і інших питань, пов'язаних із національною безпекою України;

2) здійснювати заходи, пов'язані з охороною державних інтересів у сфері зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної діяльності;

3) виявляти, припиняти та розкривати кримінальні правопорушення, розслідування яких віднесено законодавством до компетенції СБУ, проводити їх досудове розслідування; розшукувати осіб, які переховуються у зв'язку зі вчиненням зазначених кримінальних правопорушень;

4) здійснювати контррозвідувальні заходи з метою попередження, виявлення, припинення і розкриття будь-яких форм розвідувально-підривної діяльності проти України;

5) здійснювати контррозвідувальне забезпечення енергетики, транспорту, зв'язку, а також важливих об'єктів інших галузей господарства;

6) брати участь у розробці і здійсненні заходів щодо забезпечення охорони державної таємниці та здійснення контролю за додержанням порядку обліку, зберігання і використання документів та інших матеріальних носіїв, що містять службову інформацію, зібрану у процесі контррозвідувальної, оперативної-розшукової діяльності, у сфері оборони країни, сприяти підприємствам, установам, організаціям і підприємствам у збереженні комерційної таємниці, розголошення якої може завдати шкоди життєво важливим інтересам України;

7) здійснювати профілактику правопорушень у сфері державної безпеки;

8) подавати наявними силами і засобами, в тому числі і технічними, допомогу органам Національної поліції, іншим правоохоронним органам у боротьбі зі вчиненням кримінальних правопорушень;

9) проводити наукові дослідження і дослідно-конструкторські роботи, впроваджувати їх результати в практику діяльності СБУ;

10) виконувати за дорученням Президента України інші завдання, безпосередньо спрямовані на забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки держави та інші [5].

Таким чином, узагальнюючи викладені у законодавстві положення, можна зробити висновок про те, що СБУ у сфері захисту фінансової системи держави здійснює профілактичну, інформаційно-аналітичну, оперативну-розшукову, контррозвідувальну діяльність щодо своєчасного виявлення загроз фінансовій системі держави, розкриття кримінальних правопорушень, що посягають на фінансові інтереси та фінансову систему держави і регламентовані у законодавстві України.

Зокрема, інформаційно-аналітичне забезпечення вищих і місцевих органів державної влади України є одним із пріоритетних напрямів діяльності СБУ. Оцінки, пропозиції і прогнози аналітиків СБУ є важливою складовою системи інформаційно-аналітичної підтримки державних рішень, а також основою відомчої системи виявлення та протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам національній безпеці, що має значення, в тому числі, для забезпечення фінансово-економічної безпеки.

СБУ відповідно до покладених обов'язків та як суб'єкт захисту фінансової системи держави також може здійснювати досудове розслідування за ст. 209 ККУ «Умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму» та ст. 2091 ККУ «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом». Так як у ст. 216 КПК України зазначено, що кримінальне провадження щодо злочинів, передбачених ст. 209 та ст. 2091 ККУ, здійснюється слідчим того органу, який розпочав досудове розслідування або до підслідності якого відноситься суспільно небезпечне протиправне діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, крім випадків, коли ці злочини віднесено згідно з цією статтею до підслідності Національного антикорупційного бюро України [6].

Серед обов'язків СБУ необхідно виділити здійснення контррозвідувальної діяльності. Як пріоритетний напрям діяльності СБУ контррозвідувальна діяльність за Законом України «Про контррозвідувальну діяльність» від 26 грудня 2002 року є спеціальним видом діяльності у сфері забезпечення державної безпеки, який здійснюється з використанням системи розвідувальних, контррозвідувальних, пошукових, режимних, адміністративно-правових заходів, спрямованих на попередження, своєчасне виявлення та запобігання зовнішнім і внутрішнім загрозам безпеці України, розвідувальним, терористичним, іншим протиправним посяганням спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп і осіб на інтереси України [7].

Підставою для проведення контррозвідувальної діяльності СБУ як суб'єкта захисту фінансової системи держави, згідно зі ст. 6 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність», є виконання визначених законом завдань щодо контррозвідувального забезпечення економічного потенціалу України. А тому СБУ, здійснюючи контррозвідувальну діяльність, захищає фінансову систему держави шляхом:

– виявлення, попередження і запобігання загрозам фінансовій системі України;

– виявлення і встановлення осіб, що готують загрози фінансовій системі України, а також припинення їх протиправної діяльності;

– здобування інформації про події або дії (бездіяльність), що створюють загрозу фінансовій системі України.

Незважаючи на те, що СБУ відповідальна за контррозвідувальний захист фінансових інтересів та фінансової системи держави, законодавством не визначено перелік контррозвідувальних заходів, які СБУ зобов'язана здійснювати.

Але поряд з обов'язком здійснювати контррозвідувальну діяльність ст. 25 Закону України «Про Службу безпеки України» передбачає за СБУ право на здійснення опе-

ративно-розшукової діяльності, яка за Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 року являє собою систему гласних і негласних пошукових, розвідувальних і контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів [8].

Для порівняння, у Законі Республіки Казахстан «Про оперативно-розшукову діяльність» від 15 вересня 1994 року оперативно-розшукова діяльність визначена як науково обґрунтована система гласних і негласних оперативно-розшукових, організаційних і управлінських заходів, що здійснюються у відповідності з Конституцією Республіки Казахстан, дійсним законом, іншими законами і нормативними актами Республіки Казахстан спеціально уповноважених державними органами в межах своєї компетенції з метою захисту життя, здоров'я, прав, свобод і законних інтересів громадян, власності, забезпечення безпеки суспільства і держави від злочинних посягань, а також розвідувально-підривної діяльності спеціальних служб іноземних держав і міжнародних організацій [9].

Отже, у законодавстві Казахстану контррозвідувальні заходи не відносяться до оперативно-розшукової діяльності, тоді як у законодавстві України за одним нормативно-правовим актом контррозвідувальна діяльність є окремим напрямом діяльності СБУ, а за іншим – контррозвідувальні заходи є складовою оперативно-розшукової діяльності. Вказане не лише підтверджує наявність суперечностей між правовими нормами національного законодавства, але й є неприпустимим, оскільки не дозволяє розмежувати межі контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності СБУ, а також визначити заходи, які є суто контррозвідувальними, а які є оперативно-розшуковими та здійснюються СБУ безпосередньо для захисту фінансової системи держави.

Враховуючи відсутність у законодавстві переліку як контррозвідувальних, так і оперативно-розшукових заходів, вважаємо доцільним підкреслити, що оперативно-розшукові заходи і негласні слідчі (розшукові) дії відповідно до національного законодавства є однаковими, хоча й мають різну назву.

Зокрема, згідно зі ст. 246 КПК України негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факти та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України. А відповідно до § 2 та ст. ст. 260–264, 267–275 КПК України до негласних слідчих дій належать: аудіо-, відеоконтроль особи; накладення арешту на кореспонденцію, огляд і виїмка кореспонденції; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; зняття інформації з електронних інформаційних систем; обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу; спостереження за особою, річчю або місцем; аудіо-, відеоконтроль місця; контроль за вчиненням злочину; виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації; негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження; використання конфіденційного співробітництва [6].

У ч. 1 п. п. 2, 4, 7, 8–12, 17, 20 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» ті ж самі дії ви-

знаються оперативно-розшуковими заходами, здійснювати які дозволяється згідно з положеннями відповідних статей КПК України.

Отже, суперечливим є факт, що у самому визначенні поняття оперативно-розшукової діяльності як її складової взагалі відсутні оперативно-розшукові заходи. Натомість, такими є гласні і негласні пошукові, розвідувальні і контррозвідувальні заходи, які СБУ як суб'єкт захисту фінансової системи держави зобов'язана та має право здійснювати.

Висновки. Таким чином, СБУ є одним із суб'єктів захисту фінансової системи держави і відповідно до чинного законодавства України здійснює інформаційно-аналітичну, профілактичну, контррозвідувальну, оперативно-розшукову діяльність, а також розкриття злочинів, що посягають на фінансові інтереси та фінансову безпеку держави. Однак норми чинних законодавчих актів свідчать про наявність розбіжностей у розумінні понять «контррозвідувальна діяльність» та «оперативно-розшукова діяльність», тоді як вони є важливими напрямками діяльності СБУ та спрямовані на виявлення та усунення існуючих або потенційних загроз фінансовій безпеці держави. Така ситуація, на нашу думку, негативно позначається на ефективності здійснення СБУ захисту фінансової системи, а тому потребує внесення відповідних змін до українського законодавства. Саме тому вважаємо доцільним внести зміни до національного законодавства та усунути наявні на сьогодні у ньому суперечності.

Список використаної літератури:

1. Белов О.В. Удосконалення аналізу динаміки показників фінансової безпеки держави / О.В. Белов // Актуальні питання фінансової безпеки держави: зб. наук. пр. міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. – Х. : ХНУВС, 2014. – 308 с.
2. Петросян О.Ш. Финансовая безопасность Российской Федерации в контексте национальной безопасности / О.Ш. Петросян // Государственная власть и местное самоуправление. – 2011. – № 2. – 34 с.
3. Кондрат Е.Н. Международная финансовая безопасность: современное состояние и роль финансового контроля в ее обеспечении / Е.Н. Кондрат // Юридический мир. – 2011. – № 12. – С. 32–34.
4. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23.12.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 50.
5. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 382.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13. – Ст. 88.
7. Про контррозвідувальну діяльність: Закон України від 26.12.2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 12. – Ст. 89.
8. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 304.
9. Об оперативно-розшуковой деятельности: Закон Республики Казахстан от 15.09.1994 г. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://knb.kz/files/Zakony/zakon_ob_ord.doc. http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1989/5/pdfs/ukpga_19890005_en.pdf.